

ANNA STĘPIEŃ*

INNOWACYJNY ZAPIS DZIAŁAŃ PRZESTRZENNYCH W KONTEKŚCIE ZAGROZEŃ ŚRODOWISKA. PRZYKŁAD DESSAU

INNOVATIVE RECORD ACTION IN THE CONTEXT OF SPATIAL ENVIRONMENTAL HAZARD. EXAMPLE OF DESSAU

Streszczenie

Na podstawie projektu urbanistycznego obejmującego centrum Dessau przeanalizowano zapisy planistyczne dotyczące przekształceń tkanki miejskiej narażonej na degradację z powodu negatywnego trendu demograficznego. Ustalenia omawianego projektu prezentowane są w dwojakiej formie: klasycznego zapisu urbanistycznego z elementami kompozycji urbanistycznej oraz diagramu działań poszczególnych partycypantów projektu, ujętych w perspektywie ponad piętnastoletniej. Zarówno nowatorskie podejście do kształtowania przestrzeni zielonej, jak i interesująca forma zapisu działań niezbędnych do osiągnięcia zamierzonego efektu, stanowią asumpt do refleksji nad możliwością stosowania analogicznych praktyk w Polsce.

Słowa kluczowe: zapis planistyczny, urbanistyka operacyjna

Abstract

On the basis of urban design including city planning records of Dessau, Germany we analyze the transformation of urban fabric exposed to degradation due to negative demographic trend. The findings of this project are presented in dual form: a classic urban record with elements of urban composition and diagram of activities of individual participants of the project, included in the time frame of more than fifteen years. Both innovative approaches to creating a green space, as well as an interesting form of documentation is necessary to achieve the desired effect constitute a starting point for reflection on the possibility of similar practices in Poland.

Keywords: record of planning, urban development, operating

* Mgr inż. Anna Stępień Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

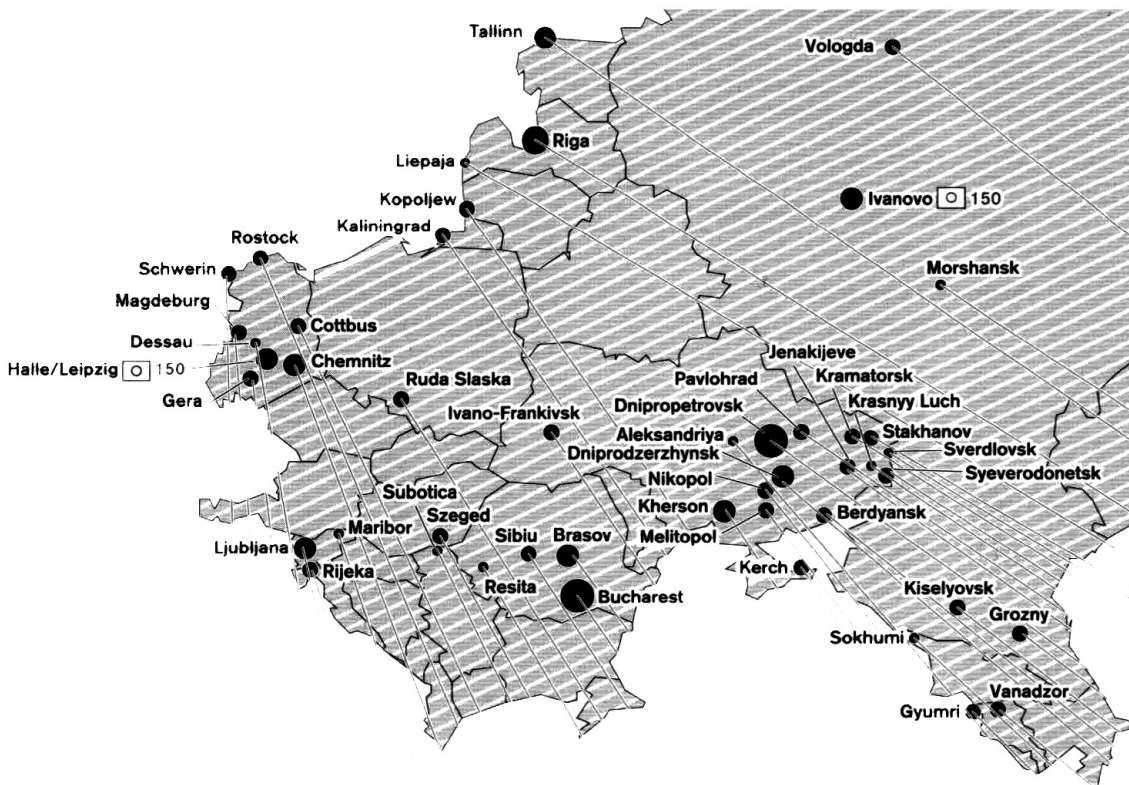
Konkurencyjność miast w kontekście migracji ludności oraz kryzysu demograficznego stanowi istotny problem w kształtowaniu polityki przestrzennej. Jakość miejskich struktur przestrzennych obok oferty kulturalnej i rynku pracy staje się istotnym argumentem w przyciąganiu nowych mieszkańców, jak również zapobiegania emigracji młodych ludzi do innych miast. Zagrożenie wyludnieniem jest problemem dotyczącym coraz większą ilość osiedli oraz całych miast. Skalę tego zjawiska obrazuje ilustracja 1, na której w zachodnio-środkowej części Europy zaznaczono miasta najbardziej dotknięte negatywną tendencją demograficzną, skutkującą kurczeniem się miast (*shrinking cities*).

Jednym z miast szczególnie dotkniętych omawianym problemem jest Dessau. Miasto to jeszcze w 1990 roku liczyło 100 tysięcy mieszkańców, nato-

miast do roku 2000 liczba ludności spadła o 20%. Prognoza do roku 2015 przewiduje utrzymywanie niekorzystnej tendencji demograficznej skutkującej spadkiem ludności aż do 52 tysięcy. Konsekwencje przestrzenne tego zjawiska najbardziej odczuwalne są w centralnej części miasta, w której 6000 mieszkańców zostało opuszczonych, co spowodowało degradację substancji miejskiej.

2. Projekt Dessau-Roßlau

Zachodnią część wydelimitowanego terenu przeznaczonego do rewitalizacji (il. 2) stanowią zaniedbane nieużytki będące rezerwą potencjalnego rozwoju przemysłu. Ponieważ w najbliższym czasie nie są planowane żadne inwestycje na tym obszarze, zdecydowano o jego czasowym zagospodarowaniu na inny cel.

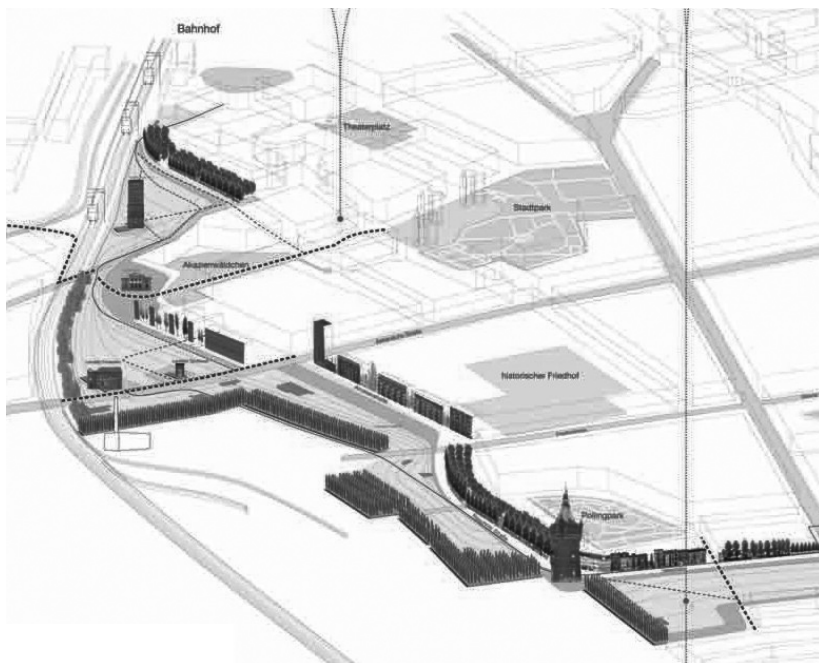
II. 1. Fragment Europy zachodnio-środkowej obrazujący kurczące się miasta (źródło: *Atlas of Shrinking Cities*, Hatje Cantz Publishers, spring 2006)

III. 1. Part of west-central Europe showing the shrinking cities (source: *Atlas of Shrinking Cities*, Hatje Cantz Publishers, spring 2006)

II. 2. Projekt Dessau-Roßlau. Obszar centralny miasta Dessau najbardziej dotknięty kryzysem demograficznym (obszar objęty programem rewitalizacji – czarne wypełnienie) na tle struktury przestrzennej całego miasta (źródło: <http://www.bauhaus-dessau.de/index.php?Umbaustadt-Dessau>)

III. 2. Dessau-Roßlau project. The central area of the city of Dessau most affected demographic crisis (revitalization program area – black fill) on the background of the spatial structure of the city (source: <http://www.bauhaus-dessau.de/index.php?Umbaustadt-Dessau>)

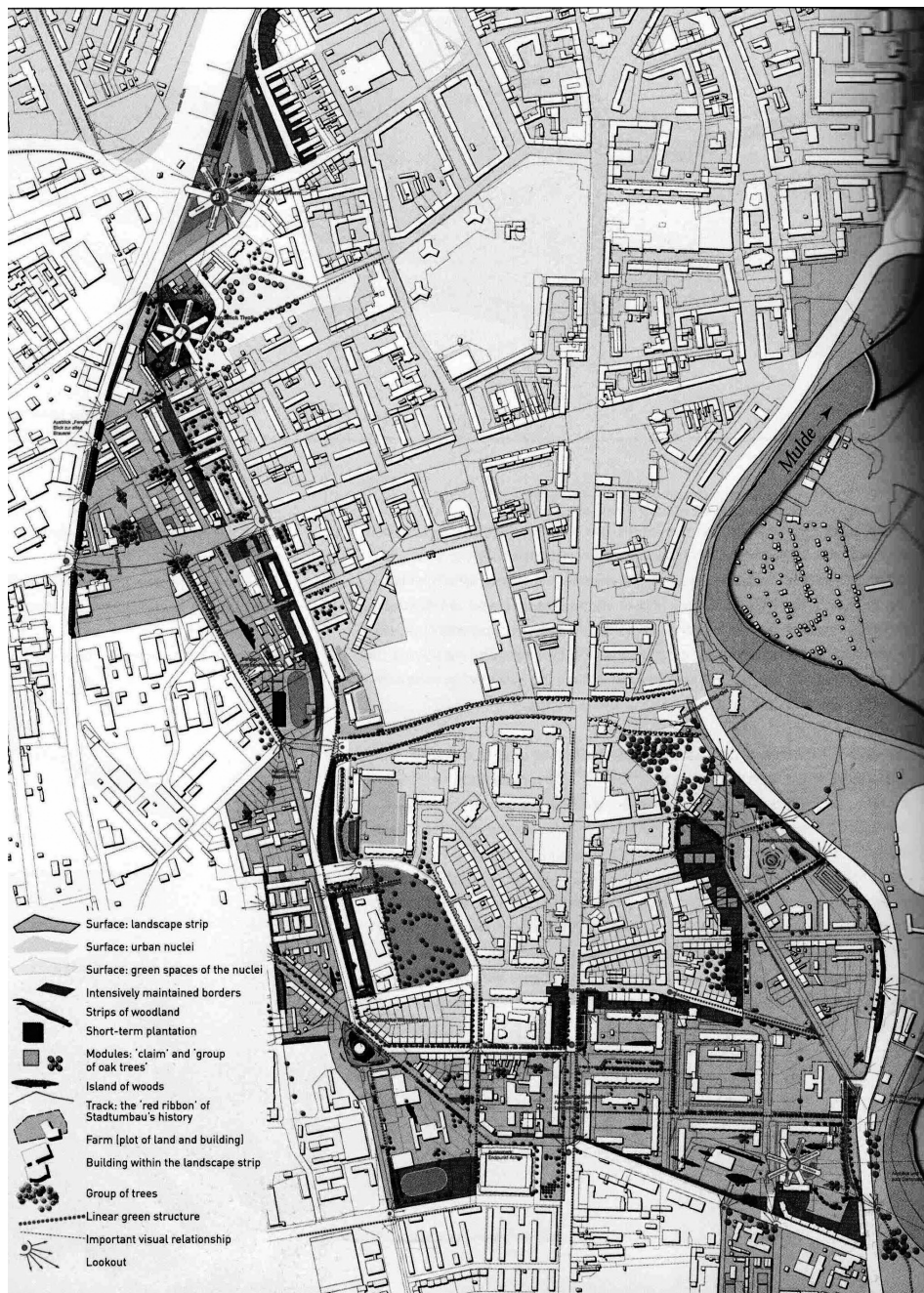
- II. 3. System przestrzeni publicznych projektu zagospodarowania zdegradowanych terenów w Dessau (źródło: <http://www.bauhaus-dessau.de/index.php?Umbaustadt-Dessau>)
- III. 3. The system of the public spaces in land use project of the degraded land in Dessau (source: <http://www.bauhaus-dessau.de/index.php?Umbaustadt-Dessau>)

W pozostałej części wydzielonego terenu problemem są niszczące osiedla mieszkaniowe powstałe w okresie 1960–1980. Są to w przeważającej części blokowiska z wielkiej płyty, zrealizowane w czasach NRD. Liczne pustostany, monotonna oferta mieszkaniowa o niskim standardzie, zdewastowana zieleń stanowią sceneryę licznych patologii społecznych. Zniechęca to młodych ludzi do osiedlania się w tej części miasta. W konsekwencji można zaobserwować postępujący proces wymierania społeczeństwa i degradacji tkanki mieszkaniowej. Kolejne budynki mieszkalne pozbawione lokatorów czy też przedszkola/szkoły opuszczone z biegiem czasu skazane są na rozbiórkę i powodują coraz większy uszczerbek w tkance urbanistycznej. Dzielnice te zatracają swą tożsamość. Dekapitalizacja gruntów oraz patologie społeczne spowodowały władze publiczne do podjęcia próby zniwelowania negatywnego trendu w postaci szeregu działań planistycznych konsultowanych ze społeczeństwem.

W efekcie tych działań powstał projekt rewitalizacji zdegradowanych terenów zieleni – rezerwy

przemysłowej oraz wymierającego blokowiska. Idea tego projektu polegała na przekształceniu zdewastowanych obszarów w system przestrzeni publicznych służących integracji społeczeństwa. W oparciu o analizę fizjonomyczną miasta wyznaczone główne osie kompozycyjne, subdominanty i wnętrza urbanistyczne najistotniejsze w założeniu. Na tej bazie wskazano priorytetowe do ochrony pierzeje zabudowy, wymagające pilnych działań zahamowujących proces degradacji oraz wskazania do wytworzenia pierzei zielonych. Ochrona krawędzi tkanki miejskiej, głównych wnętrza urbanistycznych budujących tożsamość tego miejsca okazała się głównym problemem koniecznym do rozwiązania dla zachowania ładu przestrzennego. Niżej przedstawiono trójwymiarową wizualizację omawianego zamysłu projektowego.

Dwuwymiarowy obraz projektu zagospodarowania zdegradowanych terenów stanowi plansza podstawowa (il. 4) obrazująca system terenów zielonych z uwzględnieniem elementów kompozycji przestrzennej, takich jak: punkty/otwarcia widokowe, osie widokowe, istotne szpalery drzew czy też grupy drzew.

II. 4. Programme: *Landscape belt on demolition wasteland*. Designers: *Station C23* (Sigrun Langner, Michael Rudolph). Commissioned by Dessau municipality. Area: 36,45 ha. Design: 2006 onwards. Budget € 600 000 until 2009 r. (źródło: *On Site. Landscape Architecture Europe*, Berlin, s. 220)

III. 4. Programme: *Landscape belt on demolition wasteland*. Designers: *Station C23* (Sigrun Langner, Michael Rudolph). Commissioned by Dessau municipality. Area: 36,45 ha. Design: 2006 onwards. Budget € 600 000 until 2009 (source: *On Site. Landscape Architecture Europe*, Berlin, p. 220)

Zaprezentowana wyżej forma zapisu planistycznego daje jedynie statyczny obraz systemu zieleni, nie stanowiąc jednakże propozycji reakcji na kryzys. W tym celu projektanci opracowali program oparty na idei pikseli zielonych w celu włączenia w akcję rewitalizacji społeczności lokalnej. Stworzono ofertę pikseli, czyli działek o powierzchni 20×20 m przeznaczonych do zaadaptowania przez mieszkańców miasta. Adoptujący – opiekunowie na ustalonych zasadach (bez możliwości wygradzania terenu) pielęgnowaliby te czteroarowe działki, tworząc np. barwne skwery maków, lawendy. Przeprowadzono konsultacje społeczne, które wywołały duże zainteresowanie mieszkańców skutkujące powstaniem nowych pomysłów, zgodnych z ideą projektantów, takich jak: ogródek zielny zgłoszony przez aptekarkę, miejsca eventów organizowane przez właścicieli lokali gastronomicznych, fragment lasu zasadzony przez leśniczego czy tereny baterii solarnych założone przez grupę energetyczną. Inną formą zagospodarowania takich działek było zaprojektowanie ciekawych elementów małej architektury – nowoczesnych punktów widokowych, dzieł będących rzeźbą architektoniczną – magnesem przyciągającym obserwatorów.

Ważnym elementem była koordynacja tych inicjatyw, aby te rozmaite sposoby pielęgnacji pikseli stworzyły spójną wizję całościowego krajobrazu. To projektanci ściśle określili obszary pielęgnowane przez miasto, uprawiane przez społeczeństwo. Poniżej zobrazowana jest jedna z wizji krajobrazowych projektantów (il. 5). Pierwszy plan stanowi piksel uprawiany indywidualnie, drugi plan teren rekreacyjny, następnie pas łąki z makami, za którym znajduje się łąk zbóż, a ostatni plan domy-

ka krawędź linii kolejowej. Uwzględniono również kępę drzew stanowiących akcent w przestrzeni oraz szpaler drzew domykający wnętrze z lewej strony i podkreślający drogę osiedlową.

Projektanci oprócz stworzenia nowatorskiej metody rewitalizacji opracowali również scenariusz działań w perspektywie piętnastoletniej i dłuższej (il. 6). W toku spotkań wypracowano koncepcję uwzględniającą rozmaite wydarzenia eventy i rozpisano scenariusz dla aktorów – opiekunów pikseli, miejskich mistrzów, miejskich ogrodników, rolników, władz miasta w perspektywie lat 3, 5, 10, 15 i później.

W ten sposób powstał innowacyjny diagram uwzględniający elementy krajobrazu, pielęgnację – produkcję finalnego obrazu miejskiego, krajobrazu – produkcję finalnego obrazu miejskiego, krajo-urbanistykę operacyjną z planowaniem przestrzennym. Nowatorski jest również zapis zmian krajobrazu w czasie.

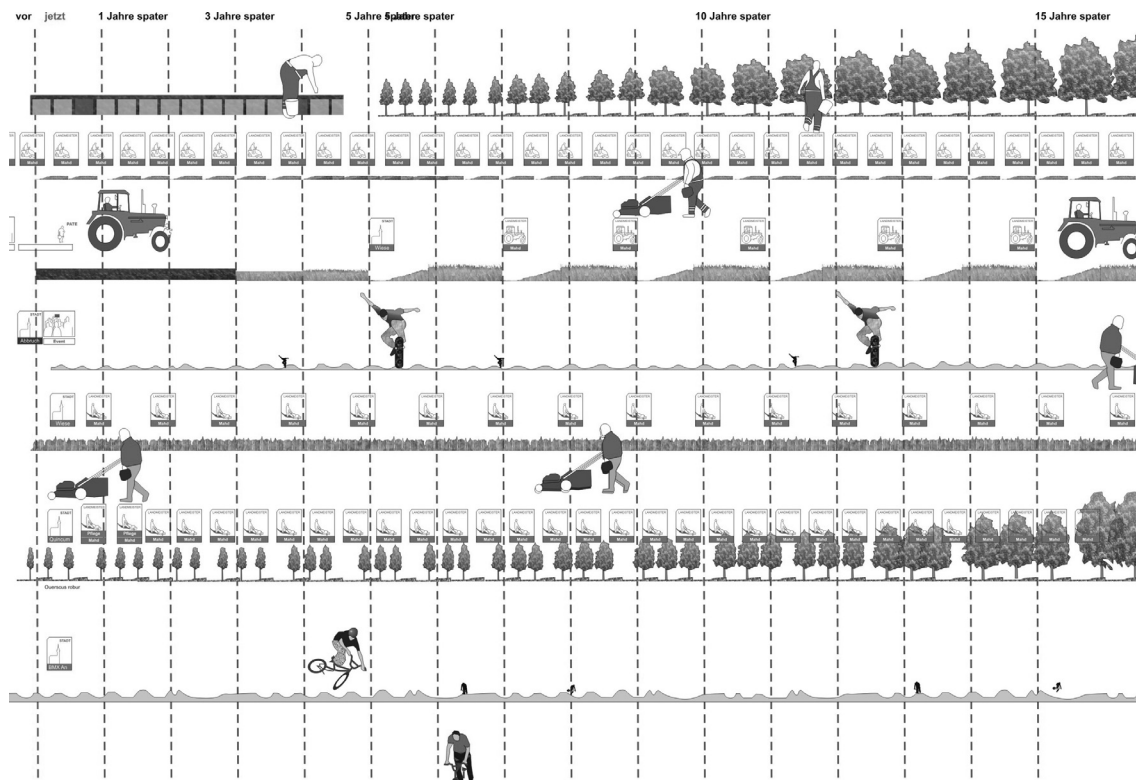
3. Wnioski

Zaprezentowany projekt stanowi istotny wkład w problematykę przekształceń struktury przestrzennej w obliczu konkurencyjności miast na tle kryzysu demograficznego Europy. Problem ten już dziś dotyczy z różnym nasileniem większość miast europejskich. Świadomość tego zjawiska kryzysowego jest coraz większa również wśród polskich samorządów lokalnych. Prognozy demograficzne na najbliższe dekady powinny skłaniać do refleksji nad zmianami, jakie czekają nas również w strukturze przestrzennej miast. Opisany projekt jest ciekawym przykładem

Il. 5. Wizja krajobrazu z uwzględnieniem różnych form pielęgnacji terenu (źródło: *On Site. Landscape Architecture Europe*, Berlin, s. 222)

Ill. 5. The vision of the landscape including different forms of care of the land (source: *On Site. Landscape Architecture Europe*, Berlin, p. 222)

II. 6. Fragment scenariusza działań w obszarze rewitalizowanym perspektywie 15-letniej (źródło: *On Site. Landscape Architecture Europe*, Berlin, s. 222-223)

III. 6. Part of the scenario activities in the area revitalized 15-year term (source: *On Site. Landscape Architecture Europe*, Berlin, p. 222-223)

rewitalizacji tkanki miejskiej poprzez powrót do idei z początku XX w. – miasta ogrodu E. Howarda.

Włączenie w tę akcję społeczności lokalnej buduje również nową tożsamość kulturową. Jest to także interesująca alternatywa dla funkcjonujących w miastach ogródków działkowych, które stanowią dla reszty społeczeństwa niedostępne enklawy – często przestrzennie odbiegające od estetycznych standardów miejskich i stanowiące miejsca patologii społecznych. Forma otwartych, ale nie bezpiecznych skwerów zieleni, mogłaby się wpisać również w krajobraz polskich miast. Niejednokrotnie kiedy widzimy zdemolowane trawniki wzdłuż miejskich ulic, nasuwa się nam myśl, że oddanie ich w ręce mieszkańców przyniosłoby odmienny efekt. Mam wrażenie, że nadal wśród części naszego społeczeństwa funkcjonuje pogląd, iż własność miejska jest rozumiana jako niczyja, a zatem stanowiąca przyzwolenie dla aktów wandalizmu. W moim odczuciu sąsiedzka adopcja skwerów stworzyłaby nową, imienną jakość

w przestrzeni miast. Inicjatywa ta zaszczepiająca w społeczeństwie dbałość o otoczenie, poprawiająca estetykę miasta przy jednoczesnym pogłębianiu więzi społecznych i tożsamości jest warta uwagi zwłaszcza, że nie wymaga od władz wielkich nakładów finansowych.

Na koniec chciałabym się podzielić refleksją na temat nowatorskiego zapisu łączącego działanie ze statycznym obrazem zagospodarowania docelowego. Zapis ten jest potrzebnym uzupełnieniem aktów prawa miejscowego – jest tym, czym powinny być zapisy lokalnych programów rewitalizacji – pomysłem na, zapisem jak tego dokonać oraz kto i w jakim czasie ma to zrobić. Mimo braku wymogów prawnych dla tego typu opracowań, samorządy lokalne powinny się zainteresować zleceniem takich programów, aby sukcesywnie podnosić jakość przestrzeni miejskich, przeciwdziałając patologiom społecznym, degradacjom przestrzeni w perspektywie kilkakrotnie przekraczającej długość kadencji.